

SALONITANSKI NATPISI VOJNIKA I VETERANA NA UPRAVNIM I VJERSKIM SLUŽBAMA U NEKIM GRADOVIMA RIMSKE DALMACIJE

Ivan Matijević

UDK:930.271(497.583Solin)“652”

Izvorni znanstveni rad

Ivan Matijević

Odsjek za povijest

Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

Rad je posvećen vojnicima i veteranima koji su uspjeli ostvariti neke upravne, administrativne i svećeničke dužnosti u tri dalmatinska grada. Radi se o jednom centurionu, namjesnikovu beneficijariju i trojici veterana koji su bili aktivni u Saloni, Ekvu i Flanoni, gdje su dvojica od njih obavljali neke svećeničke funkcije.

Uvod

Vojnici su nakon otpusta iz vojske većinom nastavljali miran život u gradovima ili na vlastitim imanjima, baveći se trgovinom, brigom o posjedu ili nekim drugim zanimanjem. Imali su vrlo skromnu ulogu u političkom životu gradova u kojima su živjeli, a većina ih sigurno nije imala osjećaj za bavljenje politikom i izvršavanje različitih upravno-administrativnih dužnosti. Među veteranima aktivnima u ovom smislu prevladavaju bivši legionari i to vrlo često oni koji su tijekom vojne karijere obavljali više rangirane službe i kojima je zbog posjedovanja civiteta način funkcioniranja municipalnih institucija bio manje stran nego kolegama iz pomoćnih postrojbi. Veterani otpušteni kao obični vojnici izbjegavali su troškove povezane s obavljanjem municipalnih službi jer izuzeće od poreznih davanja (*immunitas*) dodjeljivano veteranima nije obuhvaćalo i obaveze koje su bile sastavni dio municipalnih službi. Ovo znači da je veteran kao gradski vijećnik izgubio svoj imunitet. Municipalni službenici plaćali su svojevrsnu pristojbu za obavljanje funkcije (*summa legitima* ili *summa honoraria*), a od njih se očekivalo i podnošenje ostalih troškova koji su proizlazili iz službe što je financijski bilo mnogo lakše upravo legijskim veteranima.¹

¹ G. Wesch-Klein, »Recruits and Veterans«, u: *A Companion to the Roman Army*, ur. P. Erdkamp, Blackwell Publishing, 2007., 447.

Legijski su veterani u gradovima podunavskih provincija poput Panonije, Mezije, Trakije, kao i Makedonije i Ahaje bili razmjerno slabo politički aktivni. Dvojica su bili dekurioni u Savariji i Viminaciju, jedan u Skupima, Sirmiju, Racijariji i Andautoniji. Dvojica veterana živjela su u jednom gradu i upravne funkcije obavljali u drugom, trojica su obavljali različite svećeničke funkcije.² Primjerice, u velikim panonskim središtima Akvinku, Brigeciju i Karnuntu nema niti jednoga veterana koji je bio gradski vijećnik, a slično je i u afričkim provincijama gdje su veterani također ostavili malo traga o značajnijem sudjelovanju u gradskom javnom životu.³ Tijekom principata samo je 5,8 posto od svih poznatih veterana u rajnskim i podunavskim provincijama bilo aktivno u političkom životu tamošnjih gradova, a većina ih je prethodno služila u legijama. I u Egiptu su veterani vrlo rijetko bili politički aktivni. S druge strane, iako je dužnost flamera bila cjenjenija, i među njima je broj veterana vrlo skroman s time da su tu svećeničku službu većinom obavljali vojnici koji su u bivšoj postrojbi bili na nekom višem položaju.⁴ Inkorporiranje vojnika odnosno veterana u gradska upravna tijela bilo je vrlo skromno⁵ što govori da su upravne funkcije u gradovima zadržavali pripadnici bogatih lokalnih obitelji. U Saloni se vodeći sloj stanovništva također sastojao od vrlo bogatih i utjecajnih familija čiji su članovi činili veliku većinu u gradskim upravnim tijelima o čemu svjedoči gotovo 60 natpisa iz vremena principata.⁶

Aktivni i bivši pripadnici rimskog vojnog sustava iz vremena principata spomenuti su na 259 cjelovitih i fragmentiranih salonitanskih natpisa.⁷ Četiri viteza su u Saloni izvršili magistrature i potom dobili zapovjedništvo nad nekom kohortom odnosno tribunat u legiji⁸ što pokazuje da su gradska dužnosništva bila rezervirana za pripadnike lokalnih aristokratskih obitelji. Peti vitez, nakon ulaska u viteški *ordo*, postao je patron grada i svećenik.⁹ Međutim, ovaj rad nije posvećen njima nego vojnicima i veteranima koji nisu pripadali višim društvenim

² S. Ferjančić, *Naseljavanje legijskih veterana u balkanskim provincijama, I-III vek n. e.*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Balkanološki institut, posebna izdanja 79, Beograd 2002., 205-206.

³ J. C. Mann, *Legionary recruitment and veteran settlement during the principate*, London 1983., 20, 35.

⁴ G. Wesch-Klein, *op. cit.* (1), 448.

⁵ *Ibidem*

⁶ G. Alföldy, *Bevölkerung und gesellschaft der römischen provinz Dalmatien*, Budapest 1965., 109 i d., bilj. 115-117; 159-160.

⁷ I. Matijević, *Rimski vojnici na natpisima iz Salone iz doba principata*, doktorska disertacija (rukopis), Zadar 2015., 357-671.

⁸ CIL 3, 2049: Kvint Servilije Pakuvijan (edil, prefekt Prve kohorte Morinjana (*Cohors I Morinorum*)); CIL 3, 8733: Publije Benije Sabin (kvatuorvir sa zakonodavnim ovlastima, augur, kvinkvenalni kvatuorvir, flamen augustal, prefekt Druge kohorte Luzitanaca (*Cohors II Lusitanorum*)); CIL 3, 8737: Kvint Kasije Konstant (edil, kvatuorvir sa zakonodavnim ovlastima, augur, vojni tribun Četvrte dobrovoljačke kohorte rimskih građana (*Cohors III Voluntariorum civium Romanorum*)); CIL 3, 2026: Tit Flavije Agrikola (gradski vijećnik kolonije Salone, edil, duumvir sa zakonodavnim ovlastima, Desete dvojne legije (*Legio X gemina*)).

⁹ CIL 3, 2028: Lucije Precilije Klement Julijan (primipilar i prefekt logora legije Pete makedonske legije (*Legio V Macedonica*), izabrani kvinkvenalni svećenik, flamen, patron kolonije).

krugovima i koji su uspjeli ostvariti neke upravne, administrativne i svećeničke dužnosti u tri dalmatinska grada. Radi se o jednom centurionu, namjesnikovom beneficijariju i trojici veterana koji su bili aktivni u Saloni, Ekvu i Flanoni, gdje su dvojica od njih obavljali neke svećeničke funkcije.¹⁰ O udjelu vojnika u društveno-političkom životu Salone svjedoči i natpis Seksta Julija Silvana iz Ekva i Gaja Apuleja Etruska iz Nove. Iako su ovdje spomenuti, nije im posvećena veća pozornost jer nisu pronađeni u Saloni.

Gaj Kuriacije Sekund

Veteran Gaj Kuriacije Sekund (kat. br. 1) otpušten je iz Sedme klaudivjevske odane i vjerne legije (*Legio VII Claudia pia fidelis*) poslije 42. godine.¹¹ Na njegovu natpisu, odmah iza oznake veteranskog statusa, stoji *scriba Salonis* što je oznaka administrativno-činovničke funkcije koju je obavljao u glavnom gradu provincije.¹² Iz Salone potječe još samo jedna epigrafska potvrda ove službe,¹³ a treća iz provincije nađena je u municipiju Delminij.¹⁴ Skribe su bili konstitutivni element svakog rimskog grada. Održavali su gradski arhiv i javne financije¹⁵ te

¹⁰ U kontekstu teme ovoga rada ne smije se zaobići Publija Klelija iz Prve kohorte Kampnana (*Cohors I Campanorum*) (za njegov salonitanski natpis *CIL* 3, 8693 v. I. Matijević, *op. cit.* (7), 512, kat. br. 125). On je tijekom prve polovice 1. stoljeća bio *custos Tragurii*. Suić ističe da značenje titule *custos* nije potpuno jasno i smatra da je Klelije bio niži magistrat postavljen na čelo tragurijske prefektore ili vikusa kojim je ravnala ispostava središnjih municipalnih oblasti iz Salone. To se moglo dogoditi kada su veterani naseljeni Klaudivjevom dedukcijom došli u užu okolicu Tragurija što je prouzročilo gubitak njegove autonomije i dolazak pod ingerencije Salone. Dobru paralelu pruža primjer Kapue koja je nakon gubitka samostalnosti umjesto magistrata i vijeća dobila prefekta delegiranog iz Rima, prema čemu bi se moglo pretpostaviti da je Klelije bio delegiran, a ne biran u Traguriju. Detaljnije o svemu v. M. Suić, »Pravni položaj grčkih gradova u Manijskom zalivu za rimske vladavine«, *Diadora* 1, Zadar 1960., 162-165, bilj. 80; o statusu Tragurija jednako pišu G. Alföldy, *op. cit.* (6), 105-106 i J. J. Wilkes, *Dalmatia*, London 1969., 227, ali drže da je od početka principata bio pod upravom Salone.

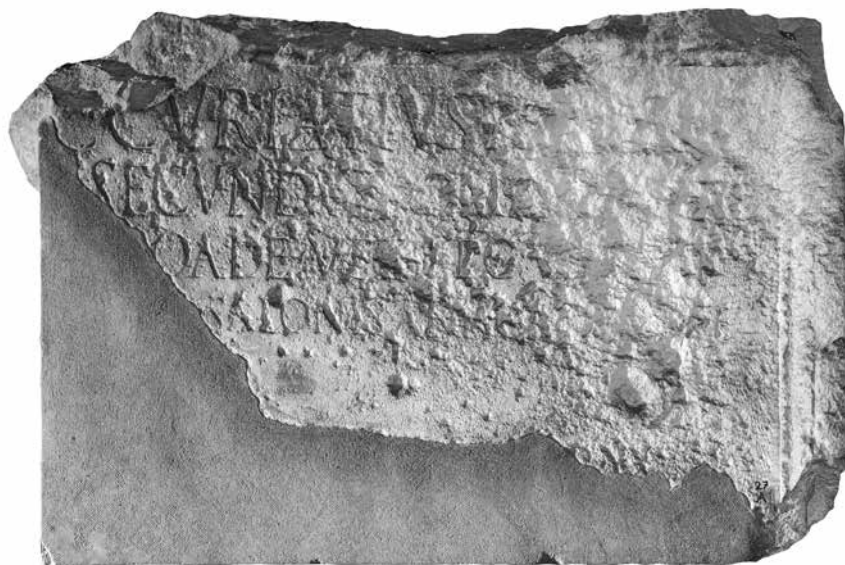
¹¹ D. Tončinić, *Spomenici VII. legije na području rimske provincije Dalmacije*, Split 2011., 14, 139-140.

¹² S. Ferjančić, *op. cit.* (2), str. 107; pogrešno pretpostavlja njegovu pripadnost namjesnikovu oficiju.

¹³ *ILS* 7799: *L(ucio) Fabio C(ai) f(ilio) / Clementi scrib(ae) ann(or)um XXX / Cordia A(uli) f(ilia) Quarta mater / p(os)uit*.

¹⁴ *Anné épigraphique (=AE)*, Paris 2003., 1327: *P(ublius) Ael(ius) Quintus [scr]iba p(ublicus) D(elminiensium) v(otum) re(ddidit) libe[re]*. Detaljnije o ovome natpisu i općenito o skribama gradskih magistrata v. A. Škegro »Rimski spomenici iz Bosne i Hercegovine«, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 36, Zagreb 2003. (2004.), 138-139, br. 3.

¹⁵ J.-M. David, »Les appariteurs municipaux«, u: *Le quotidien municipal dans l'Occident romain*, ur. C. Berrendonner, M. Cébeillac-Gervasoni, L. Lamoine, Actes du colloque international tenu à la Maison des sciences de l'homme, Clermont-Ferrand et à l'IUFM d'Auvergne, Chamalières, 19-21 octobre 2007, Presses Universitaires Blaise Pascal, Clermont-Ferrand 2008., 394. Službu skribe jednako karakterizira i J. J. Wilkes, »The Roman army as a community in the Danube lands«, u: *The Roman army as community, Including papers of a conference held at Birkbeck College, University of London on 11-12 January, 1997*, Journal of Roman archaeology, Supplementary series number 34, ur. A.

Natpis Gaja Kuriacija Sekunda

su zajedno s ostalim nižerangiranim službenicima (*lictor, praeco, viator*) svrstani pod jedinstveni naziv *apparitores*. Služili su razmjerno dugo pa su zato bili vrlo korisni gradskim magistratima čiji je mandat trajao samo godinu dana. Svojim su udruženjima (*collegia, decuriae apparitorum*) ostvarivali i štitili vlastita prava.¹⁶ Skribe na natpisima, što potvrđuje i Kuriacijev primjer, često spominju ime kolonije ili municipija u kojemu su djelovali (*scriba municipii Septimi Potaisensis, scriba rei publicae Foronovanorum*).¹⁷ Nakon što je skriba dobio posao, dekuriوني su ga podvrgnuli posebnoj proceduri kojom su tražili polaganje prisege da neće krivotvoriti dokumente. *Lex Flavia* propisuje da plaće nižerangiranim gradskim službenicima određuje gradsko vijeće s time da su primanja ovisila o njihovom položaju i razdoblju u kojemu su radili.¹⁸ Vrh hijerarhije aparitora činili su skribe čijih 65 poznatih natpisa pokazuje da su bili slobodnorodeni i vrlo rijetko oslobo-

Goldsworthy, I. Haynes, Portsmouth, Rhode Island, 1999., 101), ističući da je riječ o vrlo važnom položaju glavnog tajnika u gradu odnosno o osobi zaduženoj za nadzor gradskih financijskih spisa (J. J. Wilkes, »The roman colony and its people«, u: *Longae Saloniae*, ur. E. Marin, Split 2002., 94.). Lijep nadgrobní spomenik s poprsjem skribe koji u desnoj ruci drži *stilus*, a u lijevoj *codex ansatus* potječe iz grada Solve u Noriku, v. G. Alföldy, *Noricum*, London 1974., tab. 21.

¹⁶ A. Berger, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Transactions of The American Philosophical Society, Vol. 43, Part 2, The American Philosophical Society, Philadelphia 1953., 364, 426, 692.

¹⁷ Tako je učinio skriba municipija Delminij, v. gore bilj. 14. Isticanje imena grada u kojemu je služba obavljana upečatljivo je za skribe iz obiju Panonija o kojima detaljno v. H. Gallego Franco, »Los *scribae* en la vida municipal de las ciudades de la provincia romana de Pannonia, Norba«, *Revista de historia* 15, Cáceres 1995., 117-120.

¹⁸ J.-M. David, *op. cit.* (15), 392-394.

denici, dok su ostale položaje aparitora popunjavali ljudi nižeg društvenog statusa. Prema natpisima ne može se reći da je neki *praeco* napredovao u višu službu, ali zato primjeri iz Dakije svjedoče o liktorima unaprijeđenima u skribe koji su iznimno rijetko napredovali u neku gradsku magistraturu. Natpis iz Beneventa svjedoči o jednemu koji je postao edil i prefekt kolegija gradskih obrtnika, a natpis iz Daruvara o skribi municipija *Iasorum* koji je možda postao dekurion. Ove izolirane primjere vjerojatno treba objasniti izvanrednim situacijama.¹⁹ Skriba iz Koma i librarij iz Ostije dobili su *ornamenta decurionalia* što ipak ne znači da su bili članovi lokalnog gradskog vijeća. Nesumnjivo je da skriba u nekoj gradskoj sredini nije mogao lako prijeći u lokalnu aristokraciju iako se katkada do nje mogao uzdignuti.²⁰ Nekima je nakon završetka službe davano svećeništvo, ali rijetko magistratura i nikada nisu postajali dekurioni. Bili su posebna i časna kategorija građana jer su radili za zajednicu, ali na nižoj razini koja ih je na društvenoj ljestvici smještala između dekuriona i augustala.²¹

Marko Utedije Salubijan Gaj Petilije Amando

Veteran Marko Utedije Salubijan Gaj Petilije Amando (kat. br. 2) iz Četrnaeste dvojne legije (*Legio XIII gemina*) obavljao je u Saloni tijekom flavijevsko-trajanskog doba²² dvije upravne i jednu svećeničku funkciju. Najprije je bio član gradskog vijeća (*ordo decurionum*). Veličina grada određivala je broj njegovih članova iako se može reći da ih je u zapadnim provincijama obično

¹⁹ *Idem*, 396-397.

²⁰ J.-M. David, *op. cit.* (15), 398. Čini se da su skribe u unutrašnjosti Gornje Panonije imali izniman položaj u upravi nekih gradova u 2. stoljeću i poslije. Moglo bi se reći da su bili imućni i pripadali lokalnoj aristokraciji što im sigurno ne bi uspjelo da su djelovali u većim gradskim središtima što svakako nisu bili ni municipij Jaza ili municipij Faustijnian, A. Mócsy, *Pannonia and Upper Moesia*, London 1974., 144-145.

²¹ J.-M. David, *op. cit.* (15), 399-402. Skriba municipija Faustijniana bio je tijekom 3. stoljeća i augustal u koloniji Sisciji, v. A. Mócsy, *op. cit.* (20), 222; H. Gallego Franco, *op. cit.* (17), 118.

²² Na ovakvu dataciju upućuje izostanak formule *Dis Manibus*; G. Alföldy, *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia*, Heidelberg 1969., 28. Većina autora natpis datira u vrijeme neposredno nakon 68. i 69. godine kada je legija najvjerojatnije boravila u Dalmaciji (K. Patsch, »Archäologisch-epigraphische Untersuchungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien«, *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Hercegovina*, 7, Wien 1900., 86; E. Ritterling, *Legio, Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, (=PWRE)* 12, Stuttgart 1925., col. 1731; A. Betz, »Untersuchungen zur militargeschichte der romischen Provinz Dalmatien«, *Abhandlungen des archaologisch-epigraphischen Seminars der Universitat Wien, Neue Folge*, Heft 3, Wien 1938., 55-56; T. Franke, »Legio XIV Gemina«, u: *Les légions de Rome sous le Haut-Empire*, Actes du Congrès de Lyon 17-19 septembre 1998, ur. Y. Le Bohec, C. Wolff, Lyon 2000., 194), a neki dataciju proširuju u flavijevsko-trajansko doba (J. C. Mann, *op. cit.* (3), 124, tab. 18.1; E. Todisco, »I veterani italici nelle province: l'integrazione sociale«, u: *Les légions de Rome sous le Haut-Empire*, Actes du Congrès de Lyon 17-19 septembre 1998, ur. Y. Le Bohec, C. Wolff, Lyon 2000., 669; K. A. Giunio, *Svećenici i svećeničke organizacije u rimskoj provinciji Dalmaciji*, doktorska disertacija (rukopis), Zadar 2011., 385, kat. br. 55).

bilo stotinu. Gotovo redovito se radilo o pripadnicima lokalne aristokracije vrlo dobrog imovinskog statusa.²³ Nisu svi gradski vijećnici bili jednakoga ranga što pokazuje njihov popis za južnoitalski grad Kanuzij iz 223. godine u kojemu su ovako navedeni: gradski patroni iz redova senatora i vitezova, duumviri u godini cenza (*quinquennialicii*), vijećnici uzdignuti u rang kvinkvenala zaobilazanjem izvršavanja nižih funkcija (*allecti inter quinquennialicios*), aktivni i bivši duumviri, edili, kvestori, vijećnici bez municipalne funkcije (*pedani*) i sinovi gradskih dužnosnika koji još nisu imali starost za obavljanje municipalnih službi (*praetextati*).²⁴ Vijećnik je morao platiti svoje članstvo (*summa honoraria*). Njemu i njegovoj porodici donosilo je prestiž, ali obvezu barem djelomičnog sudjelovanja u financiranju javnih objekata i višednevnih religijskih festivala. Mnogi primjeri pokazuju da su njihova izdvajanja bila mnogo veća od onoga što se od njih očekivalo. Dekurionat je u velikoj mjeri bio nasljedan tako da su vladajuće obitelji kroz nekoliko generacija imale svoje članove u izvršnoj gradskoj vlasti što ne znači da je *ordo* bio zatvoren za osobe iz novih porodica. Jednom izabrani dekurion svoju je dužnost izvršavao do kraja života iako je mogao biti izbačen zbog nedoličnog ponašanja. Gradsko vijeće je kontroliralo sve aspekte gradskog života, djelujući kao jedinstveno tijelo iako je među članovima znalo biti i neprijateljstva. Neki su dekurioni, posebno u okolnostima kada su postojale veze s vladajućim krugovima u gradu Rimu, bili primljeni u senatore ili vitezove.²⁵

Legijski veteran obično nije imao dovoljno novca za članstvo u vijeću velikoga grada²⁶ pa je stoga opravdano upitati se kako je to uspio Marko Utedije Salubijan Gaj Petilije Amando. Odgovor se najvjerojatnije krije u njegovu poli-

²³ Neke skupine ljudi nisu mogle ući u vijeće iako su postojale i iznimke kada su primane osobe sumnjive časti. Član gradskog vijeća u Komu morao je imati imovinu vrijednu minimalno 100 tisuća sestercija; R. Saller, »Status and patronage«, u: *The Cambridge ancient history, second edition, XI: The High Empire, A.D. 70. – 192.*, ur. A. K. Bowmann, P. Garnsey, D. Rathbone, Cambridge University Press, 2000., 817-818.

²⁴ Iako popis za Kanuzij broji 164 člana, kada se oduzmu patroni čije je članstvo bilo počasnno i pretekstati koji nisu imali pravo glasa, dođe se do broja od 100 članova; detaljnije P. Garnsey, »Aspects of the decline of the urban aristocracy in the Empire«, u: *Cities, peasants and food in classical antiquity*, ur. W. Scheidel, Cambridge University Press 1998., 17-19. Za razlike u statusu gradskih vijećnika v. B. Salway, »Prefects, *patroni*, and decurions: A new perspective on the Album of Canusium«, u: *The Epigraphic Landscape of Roman Italy, Bulletin of the Institute of Classical Studies Supplement 73*, ur. A. Cooley, London 2000., 126-133.

²⁵ J. Edmondson, »Cities and Urban Life in the Western Provinces of the Roman Empire, 30 BCE–250 CE«, u: *A Companion to the Roman Empire*, ur. David S. Potter, Blackwell Publishing, 2006., 272, 275-277. U Kanuziju i nekim egipatskim gradovima gradski su vijećnici u seversko doba pripadali istim porodicama, J.-M. Carrié, »Developments in provincial and local administration«, u: *The Cambridge ancient history, second edition, XII: The Crisis of Empire, a.d. 193-337*, ur. A. K. Bowmann, P. Garnsey, A. Cameron, Cambridge University Press, 2008., 304. U Kanuziju je sedam gradskih vijećnika imalo istoimene sinove koji su također bili članovi vijeća. Lokalna oligarhija ojačavala je svoje pozicije bračnim vezama s ostalim moćnim porodicama u gradu o čemu govore primjeri iz drugih krajeva Carstva, v. M. G. Jarret, »Decurions and Priests«, *The American Journal of Philology* 92, Baltimore 1971., 532-538.

²⁶ R. Saller, *op. cit.* (23), 836.

nimijskom imenovanju.²⁷ Znakovito je da nosi gentilicij svoje supruge (*Petilius*) što bi ukazivalo na to da ga je adoptirao njegov punac Gaj Petilije Amando. Ulaškom u dobro situiranu i uglednu salonitansku familiju uspio je ostvariti političku karijeru²⁸ prema kojoj mu je put mogao trasirati punac, vjerojatno i sam politički aktivan. Salubijan je nakon nekog vremena u gradskome vijeću iz statusa pedana postavljen za gradskog kvestora (*quaestor*).²⁹ S još jednim kolegom, tijekom godine dana vodio je brigu o gradskim financijama te je s dvojicom duumvira i dvojicom edila bio na čelu gradske uprave. Kvestura je bila prva magistratura u municipalnom slijedu službi pa su mnogi gradovi svoja financijska pitanja povjerali starijim službenicima dajući kvestorima samo osnovne zadaće. Grad nije naplaćivao vlastite poreze te je blagajnu punio ubiranjem carine, najamnina, naknada od municipalnih monopola i prinosa građana.³⁰ Salubijan je obavljao i svećeničku funkciju pontifika (*pontifex*) što mu je među ostalim gradskim svećenicima davalo najvišu čast. Služba je dodjeljivana gotovo redovito najuglednijim članovima gradskog vijeća koji su obično obavili magistrature. Njegova služba potifika više je bila upravna jer je nadzirao i vodio vjerski život grada odnosno svetkovine, obrede, kalendar, također je vodio evidenciju izabranih gradskih magistrata i svećenika.³¹

Lucije Granije Proklin

Konzularski beneficijarij Lucije Granije Proklin (kat. br. 3) iz Četrnaeste dvojne legije bio je u koloniji Ekvu (*Aequum*, Čitluk kod Sinja) gradski vijećnik i flamen.³² Umro je kao aktivni vojnik u 39. godini života i nakon 14 godina vojne službe.³³ Ornamentika njegova žrtvenika ukazuje na dataciju u drugu četvrtinu

²⁷ B. Salway, »What's in a Name? A Survey of Roman Onomastic Practice from c. 700 B.C. to A.D. 700«, *Journal of Roman Studies* 84, London 1994., 126-136; v. i O. Salomies, »Contacts between Italy, Macedonia and Asia Minor during the Principate«, u: *Roman Onomastics in the Greek East: Social and Political Aspects*, Proceedings of the International Colloquium organized by the Finnish Institute and the Center for Greek and Roman Antiquity, Athens 7-9 September 1993, ur. A. D. Rizakis, Paris 1996., 121.

²⁸ M. Glavičić, *Gradski dužnosnici na natpisima obalnog područja rimske provincije Dalmacije*, doktorska disertacija (rukopis), Zadar 2002., 550.

²⁹ Primjerice, dva natpisa iz Salone evidentiraju municipalne službe u slijedu dekurionat – kvestura – edilitet – duumvirat: *ILS* 7162 (Salona): ...*decurioni colon(iae) Salon(itanae), quaestori, aedili Ilvir(o) iure dic(undo)*...; *CIL* 3, 14230 (Salona): ...*dec(urioni) c[ol](oniae) Salo[n]itan(or)um, [quaest(ori)], aedil(i) [Ilvir(o) i(ure) d(icundo)]*.

³⁰ H. Galsterer, »Local and provincial institutions and government«, u: *The Cambridge ancient history, second edition, XI: The High Empire, A.D. 70. – 192.*, ur. A. K. Bowmann, P. Garnsey, D. Rathbone, Cambridge University Press, 2000., 352-353.

³¹ U Saloni je epigrafski zabilježeno samo 11 pontifika, v. K. A. Giunio, *op. cit.* (22), 137, 139.

³² J. J. Wilkes, *op. cit.* (15), 94-95, navodi da je Proklin bio augur iako u natpisu nema oznake ove funkcije te da je kao bivši beneficijarij bio dekurion u Ekvu. Proklin je, međutim, bio aktivni vojnik jer natpis jasno kaže da je umro nakon 14 godina službe.

³³ J. Nelis-Clément, »Carrières militaires et fonctions municipales: à propos de L. Granius Proclinus d'Aequum«, *Historia Testis. Mélanges d'épigraphie, d'histoire ancienne et de philologie offerts à Tadeusz Zawadzki*, ur. M. Piérart, O. Curty, Fribourg 1989., 133-135;

2. stoljeća,³⁴ a natpis ima odlike ranog i kasnog principata.³⁵ Međutim, pridjev *consularis* uz oznaku beneficijarijske službe govori da natpis nije mogao nastati prije antoninskog doba,³⁶ prema čemu bi Proklinova služba mogla biti datirana u sredinu 2. stoljeća.³⁷ Dužnost gradskog vijećnika, jednako kao i flamera, odnosno svećenika carskog kulta na municipalnoj razini, obavljao je u gradu Ekvu³⁸ gdje je sudeći prema bogatim i brojnim arheološkim ostacima postojao organizirani carski kult.³⁹ Municipalni flameni pripadali su bogatoj lokalnoj aristokraciji i na položaj su ih postavljali članovi gradskog vijeća na vrijeme od godine dana.⁴⁰

revidira čitanje završetka 6. retka i drži da je u oznaci godina službe između sigle *X* i četiriju okomitih hasti (*IIII*) lapicida uklesao oznaku broja pet (*V*). Prema tome Proklin bi u vojsci proveo 19 umjesto 14 godina, odnosno bio unovačen sa 20 umjesto sa 25 godina. Međutim, moram reći da pregledavanjem natpisa nisam uočio trag te oznake što znači da je točna Cambijeva i Rapaničeva lekcija. Na tom je mjestu samo prirodno oštećenje kamena koje se javlja i na završetku prethodnog retka i na kraju ovoga, tako da je lapicida prilikom klesanja samo preskočio oštećenje. Da je morao upisati broj pet, to bi jednostavno i učinio ligaturama ili smanjivanjem pojedinih oznaka što je i napravio na nekoliko mjesta u natpisu; o tome v. i bilj. 37.

³⁴ N. Cambi, Ž. Rapanić, Ara Lucija Granija Proklina, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 72-73, Split 1979., 103-104; N. Cambi, »Kiparstvo«, u: *Longae Saloniae*, ur. E. Marin, Split 2002., 126-129.

³⁵ Tročlani imenski obrazac s filijacijom i oznake dimenzija grobne parcele (*in fronte pedes, in agro pedes*) tipične su za rani principat, formula *Dis Manibus* javlja se od početka 2. stoljeća, a izraz *defunctus annorum* i *dulcissimus* tipični su za kasni principat, G. Alföldy, *op. cit.* (22), 27-30.

³⁶ R. Syme, »The Ummidi«, *Historia* 17, Stuttgart 1968., 89; B. Rankov, »The governor's men: the officium consularis in provincial administration«, u: *The Roman army as community, Including papers of a conference held at Birkbeck College, University of London on 11-12 January, 1997*, Journal of Roman Archaeology, Supplementary series number 34, ur. A. Goldsworthy, I. Haynes, Portsmouth, Rhode Island, 1999., 20-21, bilj. 39.

³⁷ Kako objasniti razliku u datiranju spomenika i nastanka natpisa? Moglo bi se pretpostaviti da je najprije izrađen žrtvenik i postavljen na grobnu parcelu, a natpis je uklesan nakon što je Proklin pokopan na parceli. Čini se da je natpisno polje bilo premaleno za uklesivanje svih podataka o Proklinu i njegovoj karijeri, a lapicida je nedostatak prostora riješio neobičnim načinom uklesivanja pojedinih slova. U 3. retku slovo *I* upisano je u slovo *L*, a slovo *E* u slovo *D*. U 5. retku slovo *B* upisano je u slovo *C*, a slovo *F* u slovo *O*. Da su žrtvenik i natpis bili izrađeni u isto vrijeme, dakle neposredno nakon Proklinove smrti, sigurno bi se natpisu, kao najvažnijem dijelu nadgrobnog spomenika, osiguralo više mjesta prema čemu bi njegov sadržaj bio prozračniji i čitkiji. Međutim, možda je namjerna takva organizacija natpisa i poigravanje ligaturama.

³⁸ I. Jadrić-Kučan, *Carski kult u rimskoj provinciji Dalmaciji*, doktorska disertacija (rukopis), Zadar 2010., 304-305.

³⁹ *Idem*, 236-241; K. A. Giunio, *op. cit.* (22), 166.

⁴⁰ I. Jadrić-Kučan, *op. cit.* (38), 77-78. Popis gradskih dužnosnika iz Tamugadija u sjevernoj Africi, doduše iz 360. godine, pokazuje da je značajan broj članova gradske aristokracije obnašao različite svećeničke dužnosti. To se pogotovo odnosi na duumvire koji su pretežito bili flameni; J. Nicols, »The civic religion and civic patronage«, u: *The Impact of Imperial Rome on Religions, Ritual and Religious Life in the Roman Empire*, Proceedings from the Fifth Workshop of the International Network Impact of Empire (Roman Empire, 200 B.C. – A.D. 476) Münster, June 30 – July 4, 2004, ur. L. de Blois, P. Funke, J. Hanh, Leiden – Boston, 2006., 41-54. Sažeto o flamenima u okviru municipalnih oligarhija v. J. Edmondson, *op. cit.* (25), 274-275.

Nadgrobní žrtveník konzularskog beneficijarija Lucija Granija Proklina

Njihov broj nije bio fiksiran i vjerojatno nisu činili kolegij, a nakon službe mogli su postati provincijski flameni.⁴¹ Predvodili su žrtve u čast diviniziranog cara i vjerojatno su bili odgovorni za provođanje žrtvenih prinosa i sponzoriranje društvenih događaja poput gozbi (*epulones*) kao sastavnog dijela takvih religijskih svečanosti.⁴²

N. Cambi i Ž. Rapanić prilikom objave Proklinova spomenika i intepretacije natpisa ispravno su uočili problem u razumijevanju redoslijeda njegove uprav-

⁴¹ K. A. Giunio, *op. cit.* (22), 162-163.

⁴² D. Fishwick, *The Imperial Cult in the Latin West*, Studies in the Ruler Cult of the Western Provinces of the Roman Empire, vol. II, 1, Leiden – New York – Kobenhavn – Köln 1991., 502 i dalje; o istome ukratko v. J. Nicols, *op. cit.* (40), 42. Na provincijskoj razini kulta flamen je bio dužan postaviti carske portrete u provincijskom hramu, imao je pravo postaviti i vlastiti kip nakon isteka jednogodišnjeg mandata. Tijekom održavanja kulta imao je pravo na liktore. Iako se provincijski kult ne smije izravno uspoređivati s municipalnim, može se pretpostaviti da je glavnina njegova sadržaja bila identična, I. Gradel, *Emperor Worship And Roman Religion*, Oxford 2002., 87.

ne, svećeničke i vojne službe. U pokušaju rasvjetljavanja slijeda službi pretpostavili su da je funkciju beneficijarija obavljao u nekoj postaji pored Ekva i da je u tome gradu istodobno bio dekurion i flamen. Kažu da se čini kako nije postojala zakonska zapreka, iako nije bilo uobičajeno da aktivni vojnici paralelno s vojnom službom budu članovi upravnih tijela kolonija odnosno svećeničkih kolegija jer je *Lex Iulia municipalis* mladima od 30 godina dopuštala ulazak u gradsko vijeće uz uvjet prehodne trogodišnje službe u konjici odnosno šestogodišnje službe u pješaštvu.⁴³ Osim toga, naveli su i tri natpisa kao potvrde istodobnog izvršavanja vojne i političke službe.⁴⁴ Prvi je pripadao osobi viteškoga ranga kojoj je gradsko vijeće zbog njegovih zasluga postavilo natpis.⁴⁵ Drugi je natpis jednome primipilu mogao postaviti dekurion neke konjaničke postrojbe ili neki gradski vijećnik.⁴⁶ U njihovu sadržaju ne vidim elemenata za pretpostavku o istodobnom obavljanju službi. Treći natpis postavilo je lokalno gradsko vijeće legijskom centurionu koji je bio *flamen perpetuus* i patron grada.⁴⁷ *Flamen perpetuus* počasno je imenovane i ne odnosi se na svećenika koji doživotno obavlja službu⁴⁸ nego o posebnoj časti koja je svomu nositelju omogućavala zadržavanje privilegija nakon što je završila godina dana njegova svećeništva.⁴⁹ Patronat još više ukazuje na to da se radilo o utjecajnoj osobi koja je nečime zadužila grad ili se očekivalo da to učini. Čast su dodjeljivali gradski vijećnici.⁵⁰ Nema sumnje da se radi o častima koje je dodjeljivalo lokalno gradsko vijeće. Patronat je mogao značiti da je ovaj centurion bio aktivan u gradskoj politici kao što je i titula *flamen perpetuus* mogla podrazumijevati da je nekada prije obavljao jednogodišnju službu flamera, lako moguće prije nego je stupio u vojsku. Prema tome, ni ovaj natpis ne može biti potvrda da je vojnik tijekom aktivne službe imao neke političko-svećeničke funkcije u gradu iako bi mogle upućivati na to da ih je izvršavao, možda prije vojne službe.

Problemu kompatibilnosti Proklinove civilne i vojne službe detaljno se posvetila J. Nelis-Clément 1989. i odmah utvrdila da je riječ o vrlo rijetkom tipu karijere. Ona je, doduše bez dodatnih pojašnjenja, odbacila spomenuta tri natpisa i pravni tekst iz republikanskog doba koje su Cambi i Rapanić uzeli kao argumente za svoju tezu o Proklinovu istodobnom obavljanju službi.⁵¹ Ispravno utvrđuje da je Proklin u trenutku smrti bio aktivni beneficijarij i da je imao titulu dekuriona

⁴³ N. Cambi, Ž. Rapanić, *op. cit.* (34), 100; v. i M. Glavičić, *op. cit.* (28), 570.

⁴⁴ N. Cambi, Ž. Rapanić, *op. cit.* (34), 100, bilj. 26.

⁴⁵ *CIL* 5, 7008: [--- *prae]f[ectus] alae Aug[ustae] / [d[ecreto]] decurionum / ob merita et munificentiam / eius [♂] honore contentus / impensam remisit.*

⁴⁶ *CIL* 10, 4723: *Ti(berio) Iulio Ti(beri) f(ilio) Fal(erna) / Italico / 7(centurioni) leg(ionis) VII Macedon(icae) / 7(centurioni) leg(ionis) XV Primigen(iae) [♂] 7(centurioni) leg(ionis) XIII Gem(inae) p(rimo) p(ilo) / [---] decuri/[---].*

⁴⁷ *CIL* 8, 12297: *Q(uinto) Ennio T(iti) f(ilio) / Quir(ina) E[p]pillo / 7(centurioni) [leg(ionis) III] Aug(ustae) / fl(aminis) p(er)p(etuo) [fecit] [♂] ordo Bisicens(ium) / ex collat[i]o/ne patron[o].*

⁴⁸ I. Jadrić-Kučan, *op. cit.* (38), 77-78.

⁴⁹ E. A. Hemelrijk, »Priestesses of the Imperial Cult in the Latin West: Titles and Function«, *L'antiquité classique* 74, Bruxelles 2005., 157.

⁵⁰ J. Nicols, »The Emperor and the Selection of the patronus civitatis. Two Examples«, *Chiron* 8, München 1978., 429-432.

⁵¹ J. Nelis-Clément, *op. cit.* (33), 136, bilj. 9.

i flamena. Upustila se u pokušaj rješavanja problema kronologije njegovih službi, pitajući se je li možda civilne službe obavljao prije ulaska u vojsku. Ako je tako bilo, onda je njegova municipalna karijera počela prije zakonom propisane 25. godine života kada je postao legionar. Je li bio beneficijarij počašćen titulom dekuriona i flamena tijekom svoje službe? Vojnici potvrđeni kao dekurioni uglavnom su veterani koji svojom municipalnom karijerom započinju integraciju u lokalnu aristokraciju i to obično u sredinama gdje su prethodno služili ili odakle su potjecali. Niz primjera pokazuje kako su bivši beneficijariji politički aktivni u gradovima.⁵² Nelis-Clément ističe da niti jedan pravni tekst ne priječi vojnicima istodobno obavljanje vojne i municipalne službe. Ako vojnik želi i ima uvjete koje nameće *lex municipalis*, onda nema pravne poteškoće da postane član gradskog vijeća s time da se morao odreći imuniteta poput veterana koji su ostvarivali političke karijere u gradovima. Navela je 11 natpisa prema čijem se tumačenju može reći da municipalne elite nisu bile zatvorene za primanje vojnika u svoj krug.⁵³ Prema tom epigrafskom materijalu i pravnim tekstovima ne može se reći da su vojna i municipalna služba bile nespojive. Iako je teško sa sigurnošću rekonstruirati redoslijed službi vojnika s ovakvim karijerama, moguće ih je prema raspoloživim izvorima podijeliti u tri vrste. Prvoj pripadaju vojnici kojima je povjeren municipalna služba, drugoj pripadaju vojnici kojima je vojna služba otvorila vrata municipalnoj karijeri. Trećoj vrsti karijera pripadaju pojedinci koji su postali vojnici nakon dekurionata; obično se radi o onima s iskustvom obavljanja municipalnih službi prije 25. godine života ili o onima čiji su očevi bili članovi gradskog vijeća. Nelis-Clément svrstava Proklina upravo u ovu posljednju kategoriju. On je kao mladić vrlo rano dobio titule dekuriona i flamena, prema čemu se smije pretpostaviti da je bio porijeklom iz Ekva i da je otac mogao potaknuti njegov ulazak u gradsku aristokratsku elitu. Proklina je komemorirala njegova majka što može značiti da mu otac više nije živ. Luksuzno ukrašen spomenik na grobnoj parceli ukazuje na njegovu pripadnost bogatoj porodici. Pozornost svakako zaslužuje činjenica da je mladić iz takve porodice određen za lokalnu političku karijeru odlučio ući u vojsku i to kao običan vojnik. Ovo nesumnjivo dokazuje kako je u Dalmaciji sredinom 2. stoljeća vojna služba bila privlačna i provincijskim elitama. Nakon što je postavljen na položaj namjesnikovog beneficijarija, prebačen je iz svoje legije u namjesnikov ured u Saloni koja nije daleko od Ekva pa mu nije bio problem pomiriti službu beneficijarija sa službama dekuriona i flamena. Iako njegove funkcije nisu osobito prestižne, nastavlja Nelis-Clément, može se reći da je imao privilegij boravka u namjesnikovoj blizini, kao i istodobne pripadnosti aristokraciji Ekva.⁵⁴

⁵² *Idem*, 136-137.

⁵³ *Idem*, 139.

⁵⁴ *Idem*, 150-151. O Granijima u Ekvu nema podataka, u Saloni je 169./170. godine kohortom Prva *milliaria Delmatarum* zapovijedao vitez Lucije Granije Fortunat koji bi možda mogao pripadati istoj porodici i biti povezan s Granijem Proklinom. Epidiji su potvrđeni u Jaderu i Dokleji, a nadgrobni natpis iz Britanije (*EDH* HD015986) izričito spominje jednoga rimskog građanina rodom iz Ekva što je potvrda da su članovi ove porodice zaista živjeli u ovome gradu. O rasprostranjenosti ovih gentilicija u Dalmaciji v. G. Alföldy, *op.*

Cambi i Rapanić pretpostavili su da je Proklin služio u nekoj beneficijarijskoj postaji pored Ekva jer bi mu tako obavljanje službi u gradu bilo jednostavnije. Međutim, u blizini do sada arheološki ni epigrafski nije potvrđena postaja, a najbliža je bila Pons Tiluri, 15 kilometara jugoistočno na prijelazu preko rijeke Cetine kraj starog legijskog logora u Tiluriju.⁵⁵ Stoga se vjerojatnijom čini pretpostavka Nelis-Clément po kojoj je služio u namjesnikovu oficiju u Saloni⁵⁶ gdje su kao aktivni beneficijariji epigrafski potvrđena još osmorica njegovih kolega.⁵⁷ Proklin je jedini aktivni beneficijarij u Dalmaciji s iskustvom obavljanja municipalnih službi.⁵⁸

Sekst Akvilije Sever

Centurion Sekst Akvilije Sever (kat. br. 4) posvetio je natpis Herkulu krajem 1. ili u prvoj polovini 2. stoljeća.⁵⁹ Bio je centurion u nekoj kohorti čije je ime nemoguće doznati zbog oštećenja pri kraju 3. retka (*coh(ortis) V[---]*). Iako postoje mišljenja da je služio u Osmoj dobrovoljačkoj kohorti⁶⁰ ili u nekoj drugoj pomoćnoj kohorti⁶¹ najvjerojatnije je bio pretorijanac.⁶² Potom stoji da je odlikovan

cit. (22), 83, 88. J. Nelis-Clément se još jednom vratila problemu tumačenja Proklinove karijere, v. J. Nelis-Clément, *Les beneficiarii: militaires et administrateurs au service de l'Empire (Ier s. a.C. – VIe s. p.C)*, Bordeaux 2000., 305-306.

⁵⁵ M. Zaninović, »Beneficiarii consularis na području Delmata«, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 24, Zagreb 2007., 183; I. Glavaš, *Konzularni beneficijariji u rimskoj provinciji Dalmaciji*, Mala biblioteka Godišnjaka zaštite spomenika kulture Hrvatske, svezak 17, Zagreb 2016., 17-38.

⁵⁶ Beneficijariji su u oficiju provincijskog namjesnika obavljali različite zadaće jer ih natpisi dokumentiraju kao nadglednike namjesnikova kućanstva (*domicurator*), pomoćnike centuriona koji je bio na čelu namjesnikova stožera (*adiutor principis praetorii*) ili glasnike i časnike na namjesnikovu sudu, B. Rankov, *op. cit.* (36), 27, 29.

⁵⁷ *CIL* 3, 2001.; 2023 (8578); 6376 (8656); 8727; 8754; 12895; 14703; Anna et Jaro Šašel, »Inscriptiones latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMII et MCMXL repertae et editae sunt« (=ILJug), *Situla*, 25, Ljubljana, 1986. Detaljnije o tim natpisima v. I. Matijević, *op. cit.* (79), 166, 172-173, Tab. 4 i njihove pripadajuće kataloške jedinice.

⁵⁸ I. Matijević, *op. cit.* (79), 216. Treba spomenuti veterana i bivšeg beneficijarija Marka Nazidija Sekunda (*CBFIR* 454), dekuriona u municipiju Pelva na Livanjskom polju, v. S. Ferjančić, *op. cit.* (2), 279-280, br. 305; I. Matijević, »O salonitanskim natpisima konzularnih beneficijarija iz legije Desete gemine (legio X Gemina)«, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 105, Split 2012., 71.

⁵⁹ O natpisu u kontekstu posvete Herkulu v. I. Matijević, »Štovanje božanstava među vojnicima u Saloni tijekom principata«, *Tusculum* 8, Solin 2015., 26-27.

⁶⁰ J. E. H. Spaul, »Cohors². The evidence for and a short history of the auxiliary infantry units of the Imperial Roman Army«, *British Archeological Reports*, International series 841, Oxford 2000., 35-36

⁶¹ J. Frank Gilliam, »The Appointment of Auxiliary Centurions (PMich. 164)«, *Transactions of the American Philological Association* (=TAPhA), Baltimore 1957., 166-167, bilj. 31.

⁶² J. J. Wilkes, *op. cit.* (10), 195; M. Glavičić, *op. cit.* (28), 300, kat. br. 161; A. Starac, *Rimsko vladanje u Istriji i Liburniji II*, Monografije i katalozi, 10/2, Pula 2000., 35, 77. O tumačenju Severove karijere razmijenio sam tijekom svibnja 2016. godine nekoliko pisama s prof. dr. Borisom Rankovim (Royal Holloway University of London). On podupire tezu da je Sever bio pretorijanac, ali dopušta i druge mogućnosti pa smatram da je ovdje

u ratu protiv Dačana što se moglo dogoditi tijekom vladavine cara Domicijana (85. – 92. godine) ili, što je najizglednije, tijekom Trajanova Prvoga dačkog rata (101. – 102. godine) ili Drugoga dačkog rata (105. – 106. godine).⁶³ Iako Trajanov stup jasno pokazuje da su pretorijanci bili aktivni u Trajanovim osvajanjima Dakije teško je reći koliko ih je tada tamo sudjelovalo, ali zato primjeri pojedinih karijera bacaju svjetlo na njihova dostignuća i zasluge u toj kampanji. Centurion Četvrte kohorte Lucije Emilije Paterno (*ILS* 2661) primio je odlikovanja, a poslije je pratio cara u njegovu pohodu protiv Parta. Gaj Arije Klement (*ILS* 2081) također je odlikovan u Dačkome ratu te je u Hadrijanovo doba nastavio karijeru kao centurion Osme kohorte kada je opet odlikovan.⁶⁴

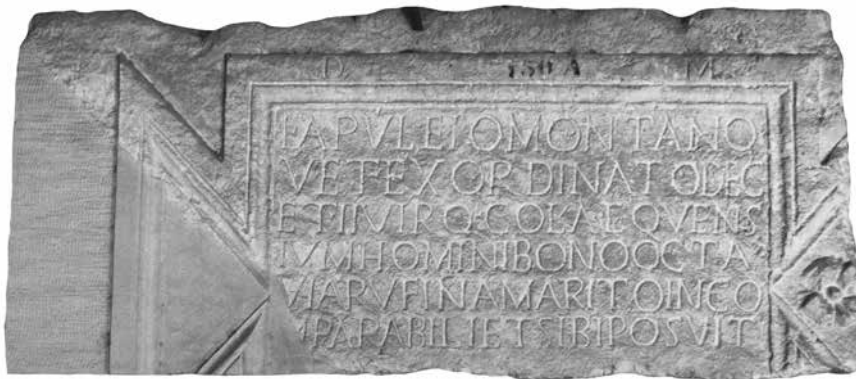
Slijed Severovih službi završava navođenjem njegova članstva u gradskom vijeću Salone i gradskom vijeću Flanone gdje su Akviliji bili vodeća familija.⁶⁵

vrlo korisno citirati njegova razmišljanja: *I certainly think that the Praetorian hypothesis is possible. Although it may be that Aquilius only became a municipal decurion after he had become a centurion, it would also be perfectly normal for somebody from the decurial classes to get an appointment as a centurion, and that would be more likely to be to the centurionate of a legion or the Praetorians than to an auxiliary unit (which would not be very prestigious). There would be no problem about a Praetorian centurion receiving dona, since these were normally only awarded in campaigns at which the emperor was personally present (like this one), and an auxiliary centurion would have to do something pretty extraordinary to get noticed, while a Praetorian was much more likely to come to the attention of the emperor - Praetorians, even ordinary milites, do in fact receive them quite frequently compared with other types of unit for precisely that reason. I would expect that all these considerations led to the suggestion that he was a Praetorian, and I think it's a very reasonable one.* Rankov dopušta i drugu mogućnost: *On the other hand, if he were a Praetorian, the space available on the stone would imply that Praetoriae was written in full, which would be unusual (though not unknown), which opens up the possibility for an auxiliary unit again, perhaps one of the Cohortes Voluntariorum Civium Romanorum in the province, which had a slightly higher status than ordinary auxiliary units and one of which (Coh. VIII Voluntariorum) provided the only beneficiarius consularis from an auxiliary unit anywhere in the empire (CIL III 12679). It could, of course be a unit in a completely different province, however, but as I have said the award of dona to an auxiliary would actually be very rare - especially to an officer in a cohort (most of the seven possible examples noted by Maxfield 1981 served in alae). It is also possible, however, that Aquilius could have won the dona at a lower rank in a legion or a Praetorian cohort and then been appointed centurion in the auxiliary cohort.* Profesoru Rankovu sam vrlo zahvalan na trudu i vremenu odvojenom za razmišljanja o ovome natpisu, kao i na tome što mi je dopustio citirati njegova zapažanja.

⁶³ M. Griffin, »The Flavians« u: *The Cambridge ancient history, second edition, XI: The High Empire, A.D. 70. – 192.*, ur. A. K. Bowmann, P. Garnsey, D. Rathbone, Cambridge University Press, 2000., 63-65; M. Griffin, Nerva to Hadrian u: *The Cambridge ancient history, second edition, XI: The High Empire, A.D. 70. – 192.*, ur. A. K. Bowmann, P. Garnsey, D. Rathbone, Cambridge University Press, 2000., 109. S ovime se slaže i V. Maxfield (*The Dona Militaria of the Roman Army*, doktorska disertacija, Durham University, Durham 1972., 128, br. 130) te dopušta mogućnost po kojoj se *Dacico* odnosi na carsko ime, a ne na kampanju u kojoj je Sever odlikovan i ne bavi se problemom naziva njegove kohorte.) (<http://theses.dur.ac.uk/10339>) (7. veljače 2018.).

⁶⁴ G. de la Bédoyère *Praetorian. The Rise and Fall of Rome's Imperial Bodyguard*, Yale University Press, 2017., 193-194, bilj. 16.

⁶⁵ J. J. Wilkes, *op. cit.* (10), 195; A. Starac, *op. cit.* (62), 77.

Sarkofag veterana Lucija Apuleja Montana

Aktivna služba pretorijanaca trajala je 16 godina⁶⁶ te su nakon časnog otpusta mogli postići prestižne municipalne službe u svojim rodnim gradovima. Veteran Pete kohorte Gaj Kom[---] Sekundo bio je dekurion i edil Minturne odakle je vjerojatno bio rodnom, a Gaj Arije Klement je nakon sjajne karijere u pretorijancima postao duumvir i patron Matilike u Umbriji.⁶⁷ Ovi primjeri mogu poslužiti kao dodatan argument za pretpostavku o Severovoj službi u pretorijanskoj kohorti.

Lucije Apulej Montan

Veteran Lucije Apulej Montan (kat. br. 5) bio je dekurion i duumvir u Ekvu krajem 2. ili početkom 3. stoljeća.⁶⁸ Gradski magistrati, pa tako i među njima najviše rangirani duumviri, birali su se među članovima gradskog vijeća na vrijeme od 12 mjeseci s time da je bila dopuštena iteracija mandata. Duumviri su predstavljali vrhovni upravni gradski kolegij sastavljen od dva člana sa sudačkim ovlastima (*II viri iure dicundo*). Svake pete godine dobili su funkciju cenzora što se očituje dodavanjem priloga *quinquennalis* imenu njihove službe. Njihova je odgovornost bila vođenje grada, upravljanje gradskim prihodima i financijama, održavanje reda, utvrđivanje godišnjeg religijskog kalendara, zastupanje grada u odnosu sa susjednim zajednicama i provincijskim namjesnikom.⁶⁹ Poznato je još petnaestak natpisa koji spominju obnašatelje upravnih i vjerskih funkcija u ovoj koloniji.⁷⁰

Osim Montana i Proklina, u provinciji postoji još natpisa koji potvrđuju da su veterani odnosno vojnici živjeli u jednom gradu, a magistratske funkcije obav-

⁶⁶ G. de la Bédoyère, *op. cit.* (64), 56.

⁶⁷ *Idem*, 206-207.

⁶⁸ Datacija se temelji prema tome jer se radi o sarkofagu lokalne produkcije na čijem je natpisu upotrijebljen tročlani imenski obrazac, N. Cambi, *Sarkofazi lokalne produkcije u rimskoj Dalmaciji*, Split 2010., 36-37, 39. J. J. Wilkes, *op. cit.* (10), 532, drži da je Montan u Saloni bio vijećnik, a magistrat u Ekvu, što se iz natpisa nikako ne može zaključiti.

⁶⁹ J. Edmondson, *op. cit.* (25), 272-273.

⁷⁰ G. Alföldy, *op. cit.* (6), 119-121, bilj. 214, 220.

ljali u drugom gradu.⁷¹ Sekst Julije Silvan iz Ekva (*CIL* 3, 2733) bio je kvatuorvir i pontifik u Saloni i jedini je legijski veteran među 13 epigrafski potvrđenih salonitanskih kvatuorvira iz julijevsko-klaudijevskog razdoblja.⁷² Gaj Apulej Etrusko (*CIL* 3, 8506) iz Prološča (*Novae*) bio je gradski vijećnik u Saloni,⁷³ a Aurelije Ver, čiji je natpis (*CIL* 3, 12815) pronađen između Pituntija i Naresta, obavljao je istu dužnost u Rideru.⁷⁴

Zaključak

Četiri cjelovita i jedan oštećeni salonitanski natpis potvrđuju aktivne vojnike odnosno veterane koji su u Saloni, Ekvu i Flanoni obavljali različite upravne i svećeničke dužnosti. Prvoj skupini pripadaju trojica na upravnim i svećeničkim funkcijama u Saloni, jedan od njih i u Flanoni, u vremenu između Klaudijeve vladavine i prve polovice 2. stoljeća. Gaj Kuriacije Sekundo (kat. br. 1) iz Sedme legije, nakon 42. pr. Kr. i stjecanja statusa veterana u Saloni, obavljao je službu skribe što znači da je bio dužnosnik za održavanje gradskog arhiva i financija. Za razliku od gradskih magistrata, služba jednoga skribe trajala je prilično dugo prema čemu se može reći da je Kuriacije bio vrlo dobro upoznat s političkim stanjem u gradu, lokalnim dužnosnicima i njihovim međusobnim odnosima. Svoju je karijeru u gradskoj administraciji završio na ovome položaju iako je, kako to pokazuju vrlo rijetki primjeri iz drugih dijelova Carstva, mogao napredovati i biti počašćen nekom svećeničkom funkcijom. Neobičan je primjer veterana Marka Utedija Salubijana Gaja Petilija Amanda (kat. br. 2) iz Četrnaeste legije koji je tijekom flavijevsko-trajanskog doba obavljao službu gradskog vijećnika, kvestora i pontifika. Teško je povjerovati da je kao veteran imao dovoljno novca za članstvo u gradskome vijeću provincijske metropole, a nije ni bio rodom iz ovih krajeva nego iz italčkog Iguvija pa se opravdano upitati kako je uspio postići tako visok položaj u gradskoj upravi. Odgovor se najvjerojatnije krije u njegovu neuobičajenom polinimijskom imenovanju koje, po svemu sudeći, otkriva da ga je adoptirao njegov punac Gaj Petilije Amando. On je očito i sam pripadao gradskoj političkoj eliti pa je preko njega Salubijan ušao u lokalnu aristokraciju, obavljao funkciju dekuriona, kvestora i pontifika kao najcjenjenije svećeničke službe. Centurion Sekst Akvilije Sever (kat. br. 4) je krajem 1. ili u prvoj polovini 2. stoljeća odobrenjem salonitanskog gradskog vijeća pored teatra postavio natpis posvećen Herkulu. Iako je zbog oštećenja teško sa sigurnošću reći u kojoj je kohorti služio, većina se istraživača slaže da je bio pretorijanac. Pretorijanske kohorte pratile su cara Trajana u njegovim ratovima protiv Dačana, natpisi svjedoče o nekima koji su tada primili odlikovanja, kao što ih je primio i Sever, pa bi stoga izglednije bilo da je sudjelovao u tim osvajanjima. Njegov *cursus honorum* okončan je navođe-

⁷¹ Takva je praksa nekoliko puta potvrđena u podunavskim provincijama, v. S. Ferjančić, *op. cit.* (2), 181.

⁷² J. J. Wilkes, »The roman colony and its people«, u: *Longae Saloniae*, ur. E. Marin, Split 2002., 94.

⁷³ S. Ferjančić, *op. cit.* (2), 181.

⁷⁴ *Idem*, 62, 66, 181, 205, 267; v. J. Nelis-Clément, *op. cit.* (33), 145-146, br. 7.

njem službe gradskog vijećnika u Saloni i Flanoni odakle je vjerojatno i potjecao jer su u tome gradu, na samoj granici s Histrijom, Akviliji bili vodeća familija. Epigrafski je potvrđeno da su pojedini bivši pretorijanci imenovani za gradske vijećnike u svojim rodnim gradovima.

Drugoj skupini pripadaju vojnik odnosno veteran na magistratskim i svećeničkim funkcijama u koloniji Ekvu. Lucije Granije Proklin (kat. br. 3) bio je konzularski beneficijarij Četrnaeste legije te gradski vijećnik i flamen u koloniji Ekvu. Njegov žrtvenik potječe iz druge četvrtine 2. stoljeća, a natpis bi mogao biti datiran nešto kasnije, u sredinu istoga stoljeća. Objavljiivači spomenika N. Cambi i Ž. Rapanić odmah su uočili ključni problem u razumijevanju Proklinove karijere: kako je u stvarnosti bilo moguće pomiriti vojnu službu u uredu provincijskog namjesnika s političkom i svećeničkom službom u Ekvu? Iako su naveli neprikladne argumente, pretpostavili su da je sve funkcije obavljao istovremeno. Nakon donošenja nekoliko sličnih primjera, s time se složila i J. Nelis-Clément uz tvrdnju da su karijere poput Proklinove vrlo rijetke, ističući da nema pravne zapreke prema kojoj vojnici tijekom aktivne službe ne bi smjeli obavljati municipalne dužnosti. Ona pretpostavlja da je Proklin kao mladić dobio titule dekuriona i flarena u čemu je ključnu ulogu mogao odigrati njegov otac koji je možda potaknuo njegov ulazak u gradsku municipalnu elitu. Luksuzno ukrašeni žrtvenik i vlasništvo grobne parcele u salonitanskom ageru govore da je pripadao bogatoj familiji. Neobično jest što se nakon primanja ovih dužnosti Proklin odlučio za odlazak u aktivnu vojnu službu. Primljen je u Četrnaestu legiju, stacioniranu u Gornjoj Panoniji u Karnuntu na udaljenoj dunavskoj granici. Na sjeveru je morao provesti neko vrijeme jer nije odmah nakon novačenja postao beneficijarij i dobio zaduženje u oficiju dalmatinskog namjesnika. Jesu li njegova pripadnost municipalnoj aristokraciji Ekva i prema tome očito dobar materijalni status pridonijeli postavljanju na položaj beneficijarija? Je li on sam, njegova familija ili netko treći mogao utjecati prilikom odlučivanja gdje će nastaviti vojnu službu i je li prema tome njegovo djelovanje u salonitanskom oficiju plod slučajnosti ili namjere? To su pitanja bez odgovora, ali sam sklon pretpostaviti da se utjecalo na to da svojom beneficijarijskom službom bude vezan uz rodni kraj, odnosno da služi u oficiju u Saloni, a ne u nekoj postaji u unutrašnjosti. Ako je kao beneficijarij zaista bio aktivan u municipalnom životu Ekva, onda mu udaljenost nije mogla biti prepreka jer su poznati primjeri magistrata koji su živjeli u jednom gradu, a dužnosti obavljali u drugome. S druge strane, ne valja u potpunosti odbaciti ni pretpostavku po kojoj je nakon službe gradskog vijećnika i flarena odlučio napustiti Ekvu i prijaviti se u legiju. Lucije Apulej Montan (kat. br. 5), veteran iz nepoznate postrojbe, služio je krajem 2. ili početkom 3. stoljeća kao dekurion i duumvir u Ekvu. Očito je živio u Saloni što ga nije sprečavalo da bude politički aktivan u Ekvu.

Ovaj članak znatno je prošireno i dopunjeno poglavlje iz moje doktorske disertacije posvećene natpisima rimskih vojnika iz Salone iz razdoblja principata. Upravo zato ovi reci nude samo djelomičan uvid u problematiku zastupljenosti aktivnih i bivših vojnika u gradskim administracijama Salone, Ekva i Flanone. Kada se govori o Saloni, upotpunjavanje ove slike omogućilo bi uvrštavanje natpisa Seksta Julija Silvana iz Ekva i Gaja Apuleja Etruska iz Nove uz donošenje

cjelovitog prikaza svih gradskih dužnosnika, a po istome ključu bi trebalo pristupiti natpisima iz Ekva i Flanone pa čak i onima iz ostalih krajeva rimske Dalmacije. Tek tada bi se moglo s većom sigurnošću reći kakav je bio udjel veterana i vojnika u javnopolitičkom životu tih gradova iako je i bez toga moguće kazati da je bio vrlo skroman. Stoga mislim da ovaj rad može poslužiti kao solidan prilog takvom istraživanju.

Katalog

1. Natpis Gaja Kuriacija Sekunda
C(aius) Curiatius T(iti) f(ilius) Serg(ia) / Secundus dom(o) Augusta / Troade vet(eranus) leg(ionis) VII C(laudiae) p(iae) f(idelis) / scrib[a] Salonis annor(um) LXV h(ic) s(itus) e(st) [♂][in fr(onte) p(edes) --- in agr(o)] p(edes) XX
Osnovna literatura: *CIL* 3, 2019; *ILS* 7161; D. Tončinić 2011., str. 52, br. 27; *EDH* HD054720.
2. Nadgrobnni žrtvenik veterana Marka Utedija Salubijana Gaja Petilija Amanda
M(arco) Uttedio / Sallubiano / C(aio) Petilio / Amando [♂] domo Iguvio veterano leg(ionis) XIII / Gemin(ae) decurioni / colon(iae) Salonitan(ae) / quaestori pontifi^oci Petilia / Secundina / coniunx
Osnovna literatura: *CIL* 3, 2066; *EDH* HD057518.
3. Nadgrobnni žrtvenik konzularskog beneficijarija Lucija Granija Proklina
D(is) M(anibus) / L(ucio) Granio L(uci) f(ilio) / Proclino dec(urioni) / col(oniae) Aequensium flami[♂]ni b(ene)ff(iciario) co(n)s(ularis) leg(ionis) XIII / Gemi(nae) {i}st{u=i}p(endiorum)(!) XIII / def(uncto) ann(or)um XXXVIII / Epidia Procula ma/ter filio dulcissimo [♂] et sibi libertis liberta/busque posterisque / eorum / in f(r)onte p(edes) XL in ag(ro) p(edes) XL
Osnovna literatura: N. Cambi, Ž. Rapanić 1979., str. 93-107; *AE* 1979, 447 (1989., 607); J. Nelis-Clément 1989., str. 133-136, 150-151; *CBFIR* 484; *EDH* HD008206.
4. Posvetni natpis centuriona Seksta Akvilija Severa
[H]erculi [---] / [S]ex(tus) Aquilli[us] ---] / Severus 7(centurio) coh(ortis) V[---] / donis donatus ab [Imp(eratore) Traiano(?) bello] [♂] Dacico dec(urio) Salonis et Flano[nae] / l(ocus) d(at)us d(ecreto) d(ecurionum)
Osnovna literatura: *CIL* 3, 1940; *EDH* HD053740.
5. Sarkofag veterana Lucija Apuleja Montana
D(is) M(anibus) // L(ucio) Apuleio Montano / vet(erano) ex ordinato dec(urionum) / et Ilviro col(oniae) Aequens[♂]ium homini bono Octa/via Rufina marito inco(m)parabili et sibi posuit
Osnovna literatura: *CIL* 3, 8721; *EDH* HD062486.

Kratice

AÉ – *Année épigraphique*, Paris.

CBFIR – Corpus der griechischen und lateinischen Beneficiärer-Inschriften des Römischen

Reiches, Stuttgart.

CIL – *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Berlin.

EDH – Epigraphische Datenbank Heidelberg

(<http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/inschrift/suche>) (2. veljače 2018.).

ILJug – Anna et Jaro Šašel, *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMXL et MCMLX repertae et editae sunt* (Situla, 5, Ljubljana, 1963.); *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMLX et MCMLXX repertae et editae sunt* (Situla, 19, Ljubljana, 1978.); *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMII et MCMXL repertae et editae sunt* (Situla, 25, Ljubljana, 1986.).

ILS – *Inscriptiones Latinae selectae*, Berlin. JRS – *Journal of Roman Studies*, London.

SALONITAN INSCRIPTIONS OF SOLDIERS AND VETERANS IN
ADMINISTRATIVE AND RELIGIOUS POSTS IN SOME CITIES OF
ROMAN DALMATIA

Ivan Matijević

One damaged and four complete Salonitan inscriptions confirm the active soldiers or veterans who in Salona, Aequum and Flanona carried out various administrative and sacerdotal duties. The first group contains three in governmental and religious posts in Salona, one in Flanona, at the time between the reign of Claudius and the first half of the 2nd century. Gaius Curiatius Secundus (cat. no. 1) from the 7th Legion Claudia pia fidelis after AD 42 and the acquisition of the status of veteran in Salona carried out the service of scriba, which means he was an official in maintaining the city archives and finances. Unlike the civic magistrates, the time at post of a scriba would last quite a long time, and it can be said that Curiatius must have been very well acquainted with the political situation in the city, with the local officials and their networking. He concluded his career in local government in this position although, as very few examples from other parts of the Empire show, he could have been promoted and honoured with some priestly position. An uncommon example is that of the veteran Marcus Uttedius Sallubianus Gaius Petilius Amandus (cat. no. 2) from the 14th Gemina Legion, who during the Flavio-Traianic period carried out the duties of city councillor, quaestor and pontifex. It is hard to believe that as veteran he had sufficient money for membership in the city council of a provincial capital; since he was not from this area by descent, rather from Italic Iguvium, it is reasonable to ask how he managed to reach such a high position in the city government. The answer is probably to be found in his uncommon polynymic name, which all told reveals that he was adopted by his father-in-law, Gaius Petilius Amandus. He clearly himself belonged to the civic political elite, and via him, Sallubianus entered the local aristocracy, carried out the positions of city councillor, quaestor and pontifex, the most highly valued priestly duty. Centurion Sextus Aquilius Severus (cat. no. 4) at the end of the 1st or in the second half of the 2nd century with the permission of the Salona city council put up an epigraph dedicated to Hercules alongside the theatre. Although because of the severe damage it is difficult with certainty to say which cohort he served in, most researchers agree that he was a praetorian. The praetorian cohorts accompanied Emperor Trajan in his wars against the Dacians, the inscriptions telling of some who then received decorations, as Severus did, and it is then rather likely that he took part in these conquests. His cursus honorum is completed with the mention of his service as city councillor in Salona and Flanona, whence he probably sprang, for in this city, on the very border with Histria, the Aquilii were a leading family.

Belonging to a second group is a soldier or veteran in magistrate or priestly positions in the Aequum colony. Lucius Granius Proclinus (cat. no. 3) was a beneficiarius consularis of the 14th Gemina Legion and a city councillor and flamen in the colony of Aequum. His altar comes from the second quarter of the 2nd century,

and the inscription could be dated a little later, to the middle of the same century. N. Cambi and Ž. Rapanić at once observed the key problem in the understanding of Proclinus' career: how in reality was it possible to combine military service in the office of the provincial governor with political and sacerdotal service in Aequum? Although they suggested inapposite arguments, they assumed that he carried out all these duties at the same time. J. Nelis-Clément agreed, after referencing several similar examples, along with the claim that careers like that of Proclinus were very rare, saying that there was no legal barrier in the way of a soldier on active service carrying out municipal duties. She assumes that Proclinus as a young man attained the ranks of Decurion and flamen, in which the key role could have been played by his father, who perhaps prompted his entry into the municipal elite. The luxuriously decorated altar and the ownership of a grave plot in the Salona ager tell us that he belonged to a rich family. What is unusual is that after taking on these duties Proclinus should have decided to go on active military service. He was enrolled into the 14th Gemina Legion, stationed in Upper Pannonia, in Carnuntum, on the distant Danubian frontier. He must have spent some time in the north for he did not immediately after being recruited become a beneficiarius or get a post in the office of the Dalmatian governor. Did his belonging to the municipal aristocracy of Aequum and obvious wealth contribute to his being placed in the position of beneficiarius consularis? Did he himself, or his family or some third person have any impact on the decision as to where he would continue his military service, and was thus his work in the Salona office the fruit of fortuity or deliberate intention? These are questions to which there are no answers, but I am apt to assume that there was some influence on his beneficiarius service being related to his native region, i.e., that he served in the office in Salona, and not at some station in the interior. If as beneficiarius he was really active in the municipal life of Aequum, then distance could not have been a barrier, for there are well known examples of magistrates who lived in one city and performed their duties in another. On the other hand, one should not entirely reject the hypothesis according to which after service of city councillor and flamen he determined to leave Aequum and enlist in the legion. Lucius Apuleius Montanus (cat. no. 5), a veteran from an unknown unit, served at the end of the 2nd or at the beginning of the 3rd century as Decurion and duumvir in Aequum. He clearly lived in Salona, which apparently did not stand in the way of his being active in the political life in Aequum.

This article is a much enlarged and supplemented chapter from my doctoral dissertation devoted to inscriptions of Roman soldiers from Salona during the Principate. For this very reason these lines offer only a partial insight into the problem of the representation of active and former soldiers in the civic administrations of Salona, Aequum and Flanona. As for Salona, it would be possible to complete this picture by putting in the inscription of Sextus Julius Silvanus from Aequum and of Gaius Appuleius Etruscus from Novae, along with complete depiction of all the city officials, and the inscriptions from Aequum and Flanona should be addressed in the same way, as well as those from other parts of Roman Dalmatia. Only then would it be possible with greater certainty to say what the

proportion of veterans and soldiers in public and political life was in these cities, although even without that, it is possible to say it was very modest. This paper then can provide a sound contribution to any such research.